

Thuto ya Bopuopedi/ Bopuontsi ya Leleme la ga Mme ke eng? Phamfolete 2

Seetebosigo

2024

Phamfolete eno e bonwa ka Tshivenda,
isiXhosa, Sepedi, seAforikanse,
Setswana, XiTsonga, Siswati, SeNdebele,
SeZulu le Puo ya Matshwao le Seesemane.

Etela : www.bua-lit.org.za go bona dintlha ka botlalo.

*What is a
mother tongue(s)?*

*Leleme/diteme tsa
ga mme ke eng?*

Leleme la ga mme ke puo/dipuo tse di tlwaelegileng thata tse ngwana a di tlisang fa a simolola sekolo. E ka nna go feta puo e le nngwe. Go le gantsi, ke puo/dipuo tse ngwana a di dirisang nako yotlhe mo puisanong kwa magaeng a bona kgotsa/le mo setšhabeng. Gantsi ke puo e ngwana a ithutang ka yona kwa sekolong jaaka Puo ya Gae.

Puo/Dipuo tse di itsegeng thata tsa ngwana gape di itsege ka mareo a mangwe jaaka puo/dipuo tsa tshimologo, puo/dipuo tsa ntlha, puo/dipuo tsa gae kgotsa puo/dipuo tsa leleme la ga mme. Leleme la ga mme gape e ka nna leleme/puo ya ga rre kgotsa puo ya ga nkoko. Ntlha ya bothokwa ke gore ke puo/dipuo tse di itsegeng thata tsa ngwana e bile di buiwa ke ngwana.

Le/Diteme tsa ga Mme di akaretsa ditengwana kgotsa mefuta ya puo nngwe e e boletsweng. Sekao, ditengwana jaaka Sehurutshe, Setlhaping, Sekgatlha, di akarediwa mo Setswaneng jaaka leleme la ga mme. Ka jalo, morutabana wa

Setswana o tshwanetse go ruta Setswana se se amogetsweng kgotsa se se kwadiwang ka tsela e e leng gore ditengwana di a amogelwa, di a tlotliwa le go dirisiwa jaaka didirisiwa tsa go ithuta.

Mo Aforika borwa, Thuto ya Leleme la ga Mme e amaganngwa le tiriso ya ngwana ya leleme la ga mme jaaka Puothuto, Thuto le Tlhatlhobo (**LOLTA**). Seno se raya gore dirutwa tse e seng dipuo jaaka dipalo le tebanyo le botshelo di rutiwa ka leleme la ga mme.

*What is 'mother
tongue' education?*

*Thuto ya 'leleme la ga
mme' (MTE) ke eng?*

Ga jaana, leleme la ga mme le dirisiwa jaaka **LOLTA** fela mo dingwageng tsa ntlha di le nne tsa sekolo (Mephato R-3) go bana ba le bantsi ba ba buang dipuo tsa Seaforika.

Go barutwana ba le bantsi ba ba buang Seesemane le seAforikanse, leleme la ga mme la bona le dirisiwa jaaka **LOLTA** go tloga go Mophato R go ya go Mophato 12 le go feta.

Thuto ya Leleme la ga Mme e neelana ka tshiamelo ya go tlaolwa ga puo mme e tlamela ka puo e le nngwe ya thuto, kwa dikolong le mo dihutong. Thuto ya Leleme la ga Mme e golaganyiwa le thuto ya bopuonosi.

Seno se raya gore didiriswa tsa go ithuta le go ruta (sk. dibukathuto) di diriwa gore di fitlhelelwe ka puo e le nngwe, tirisano magareng ga barutabana le barutwana e diriwa ka puo e le nngwe, mme ditlathlho di diriwa ka puo e le nngwe.

Ka tsela eno, dipuo tsa tlaleletso di neelwa fela jaaka dirutwa. Sekao, Seesemane/seAforikanse/Sezulu/Setswana di neelwa jaaka dirutwa tsa Puotlaleletso ya Ntsha le Puotlaleletso ya Bobedi. Le fa go le jalo, go na le mekgwa e mengwe e e rutang dirutwa tse pedi mo kगतong ya Puo ya Gae.

What is Mother Tongue Based Bi/multilingual Education (MTBBE)?

Thuto ya Bopuopedi/Bopuontsi ya Leleme la ga Mme ke eng (MTBBE)?

Thuto ya Bopuopedi/Bopuontsi ya Leleme la ga Mme (**MTBBE**) ke tiriso ya go feta puo e le nngwe jaaka Puothuto, Thuto le Tlathlho (**LOLTA**). Se se raya gore dirutwa tse e seng dipuo jaaka dipalo, disaense tsa tlhago le thekenoloji le disaense tsa loago di rutiwa ka dipuo di le pedi kgotsa go feta. Tiriso eno e bidiwa

tebano ya leleme la ga mme ka gonne e tswelela go dirisa leleme la ngwana la ga mme jaaka **LOLTA** mo Mophato 4 e ntse e tsenya e nngwe, ka gale puo e e sa tlwaelegang thata (ka gantsi, Seesemane) jaaka **LOLTA** ya tlaleletso. **MTBBE** ke tsibogo mo hisitoring ya go tlhoka tekatekanyo mo puong le

thuto mo tsamaisong ya Thuto ya Aforikaborwa moo barutwana ba Seesemane le seAforikanse ba ungwileng molemo thata mo tirisong ya diteme tsa ga mme tsa bona jaaka di **LOLTA** go feta mophato 3. Mo **MTBBE**, didiriswa tsa go ithuta le go ruta (sk. dibukathuto) di nna teng ka dipuo tse pedi kgotsa go feta mme ditlhatlhobo di diriwa ka puo e fetang e le nngwe. Mo tirisong eno, **LOLTA** di neelwa gape jaaka dirutwa tsa puo kwa maemong a Puo ya Gae kgotsa Puotlaleletso ya Ntlha. Tsenyotirisong e e atlegileng ya **MTBBE** e ikaegile mo go ruteng dipuo tse di dirisiwang jaaka **LOLTA** ka maemo a a kwa godimo.

Maitlhommo a thuto ya Bopuopedi/Bopuontsi ya Leleme la ga Mme ke go aga maemo a gore bana ba tlhabolole kitso e e tseneletseng le go itse (di)puo tsa bone tsa ga mme, Seesemane le dipuo tse dingwe tsa seAforika. Bontsi jwa bana mo Aforikaborwa ba bua di/puo ya seAforika jaaka puo ya bona e ba e tluaetseng thata kgotsa jaaka leleme la ga mme. Ditlhotlhomiso di supa gore bana ba ithuta sentle ka di/puo tse ba di tluaetseng thata. Kitso e e tseneletseng ya dipuo tsa bona e kgontsha barutwana go ithuta dirutwa tse dišwa le go ithuta dipuo tse dingwe.

Why Mother Tongue Based Bi/multilingual Education?

Goreng Thuto ya Leleme la ga Mme la Bopuopedi/Bopuontsi?

Ditlhatlhobo tsa boditšhabatšhaba tsa go buisa di tthagisa gore bana ga ba buise le go kwala go ka dira bokao ka dipuo tsa seAforika mo Mophato 4 le go feta, le fa e le gore ba rutilwe ka puo ya Seaforika kwa Mophato R go fitlha go 3. Seno ga se reye gore dipuo tsa Aforika go di na

mosola jaaka di **LOLTA**. Se dipholo tseno di se bontshang ke go tlhoka go beeletsa mo go ruteng ka dipuo tsa seAforika. Sekao, barutabana ba Seesemane le seAforikanse ba katisiwa le go tlamelwa ka didiriswa tsa go ruta le go ithuta ka dipuo tse ba rutang ka tsona.

Barutabana ba le bantsi ba ba buang dipuo tsa seAforika, ka fa letlhakoreng le lengwe, ba katisiwa ka Seesemane mme barutwana ba le bantsi ga ba na phitlhelelo e e maleba ya didiriswa tsa go buisa tsa maemo a a kwa godimo ka dipuo tsa seAforika.

Ditlhotlhomiso di bontsha gore batho ba ba buang dipuo di feta e le nngwe ba dirisa dipuo tsotlhe tsa bona go dira bokao. Go dirisa puo e feta e le nngwe jaaka **LOLTA** go ka neela barutwana melemo ya go tlhaloganya, go tsenyeletsa ntlha ya gore batho ba puopedi/puontsi ba dirisa sidiriswa sa puo e feta e le nngwe go dira le go tlhagisa bokao.

Go tiisa tiriso ya puo ya bana e ba e tlwaetseng thata jaaka **LOLTA** go ntse tsenngwa **LOLTA** ya tlaleletso, go ka godisa maikutlo a ngwana a go ikutlwa a le mosola, ka moo a iponang ka teng le setso sa gagwe. Gape go ka kgontsha bana go tlisa le go dira kgolaganyo magareng ga kitso e e tlhagisitsweng mo setšhabeng sa bona le tse di tlhagisitsweng kwa sekolong.

MTBBE e ikaelela go godisa bopuontsi ba motho ka mongwe go godisa tlhaeletsano ya ditso tse di farologaneng, go tlhaloganya le kutlwano ya loago. Tiriso ya **MTBBE** e bonela pele seemo se barutwana ba ka ithutang ka le/diteme tsa bona tsa ga mme le ka puo e e dirisiwang thata go tlhaeletsana (Seesemane), mme, godimo ga moo, go ithuta puo e nngwe ya Seforika (puo e e sa tsamaisaneng le ya leleme la bona ga mme). **MTBBE** e kgontsha bana go ithuta ka dipuo tse ba di itseng botoka le go oketsa kitso ya bone ya Seesemane.

MTBBE gape e dira tlhaloganyo go tlhabololo ya ikononi, ka gonne e baakanyetsa barutwana go tsaya karolo mo diikononong tsa selegae le tsa boditšhabatšhaba. E baakanyetsa barutwana go kgona go tshela mo botshelong jo bo farologaneng, gore ba kgone go dira mo ditikologong tsa tiro kwa Seesemane se tlotlwang (ikononi ya semmuso) le tseo kwa dipuo tsa Seforika di tlotlwang (ikononi e e seng ya semmuso).

*Advice for schools
changing to MTBBE -
how could it work
in the classroom?*

*Maele go dikolo tse di
fetolelang go MTBBE
—eka dira jang mo
phaposiborutelong?*

Pontsho 1: Go dikolo tse di nang le Setswana jaaka Leleme la ga Mme mo Kgatong ya Motheo le Thuto ya Seesemane go tloga ka Mophato 4-12 (sekolo sa magae/motsesetoropo)

- Barutwana ba bua Setswana jaaka Puo ya Gae (barutwana bangwe ba ka tswa ba bua tengwana ya Setswana)
- Barutabana ba bua Setswana jaaka Puo ya Gae
- Barutabana le barutwana ba dirisa Seesemane ka nakwana e e rileng kwa ntle ga phaposiborutelo.
- Setswana ke **LOLTA** mo kgatong ya motheo mme Seesemane ke **LOLTA** ya semmuso go tloga mo Mophato 4.

Dikatlane giso tsa Tsamaiso ya MTBBE: Ditsamaiso tsa Thuto ya Bopuopedi

Paakanyetso thuto: Morutabana o tlhoka go tlhotlhomisa gore barutwana ba bua puo/dipuo dife. Go tloga moo ba tshwanetse go lebelela ka kelotlhoko gore ba dirise Setswana kgotsa Seesemane kgotsa tsoopedi le mo dikarolong tsefe tsa

thuto. Go akanya ka ga seno go ka thusa barutabana go tlogela go ruta le go katisa ka Seesemane fela le go bontsha go akanya ka bopuontsi ka ga go ruta le go ithuta. Go ka tiisa boleng jwa dithuto ka go rotloetsa barutabana go fithelela le go dirisa mareo a semmuso a Setswana le Seesemane mo dithutong tsa bona. Kwa bokhutlong, go ka thusa barutabana go baakanyetsa tiriso ya puo mo phaposiborutelong.

Phitlhelelo le tiriso ya

dimatheriale: Barutabana ba ka tlhoka go tsaya ditshwetso ka ga palo ya dimatheriale e e tlhokang go rekiwa mo di **LOLTA** tse di dirisiwang mo phaposiborutelong. Sekao, mo phaposiborutelong ya barutwana ba le 40, dibukathuto tsa saense di le 20 ka Seesemane le dibukathuto tsa saense ka Setswana tse 20 di ka rekiwa. Gape, manaanefoko a bopuopedi a setegeniki, dithanodi,

dikwalwa tsa **LTSM** di ka rekiwa. App e e sa batleng dinewa ka manaanefoko a dipuontsi go kgabaganya dirutwa tsotlhe go ka nna mosola mo seemong seno.

Tlhatlhobo e e tswelatseng le Tlhatlhobo e e tlhomameng:

Barutabana le bagakolodi ba dirutwa ba tlaa tlhoka go baakanyetsa tiriso ya puo mo tlhatlhobong (sk. ditlhatlhobo tsa bopuopedi kgotsa puonngwe go ikaegile mo maitlhomong a thuto le kgonego ya puo ya barutwana).

Seno se akaretsa kaediso ka ga gore go dirisiwe puo/dipuo dife mo tlhatlhobong e e tswelatseng le tlhatlhobo e e tlhomameng; mo boemong jwa mophato o o rileng; kgotsa mo karolong efe ya tlhatlhobo.

Tiriso ya puo mo

phaposisiborutelong (ka barutabana le barutwana): Barutabana ba rotloetsa barutwana go dirisa didiriswa/mefuta yotlhe ya bona ya go dira bokao le go bo diragatsa. Barutabana ba tshwanetse ba bontshe le tiriso ya puo go dira bokao.

Se se latelang ke sekao sa gore tiriso ya puo e ka akanngwang jang mo maemong a mephato e e farologaneng mo pontshong 1.

Mophato	Tiriso ya puo ka diperesente tse di atlenegesitsweng ke DBE	Didiriswa tsa puo tsa tlaleletso	Dibukathuto/ LTSM
4	LOLTA 80% Setswana 20% Seesemane	Mabotana a mafoko a bopuopedi, manaanefoko, dikgatiso tsa tikologo & dintlha	Dikwalwa tsa bopuonosi Gantsi dibukatiro tsa Setswana Dikwalwa tsa bopuopedi dingwe tsa dikwalwa tsa bopuopedi mo bukeng e le nngwe/sete ya dintlha.
5	LOLTA 70% Setswana 30% Seesemane	Mabotana a mafoko a bopuopedi, manaanefoko & dikgatiso tsa tikologo & dintlha	Dikwalwa tsa bopuonosi Gantsi dibukatiro tsa Setswana Dikwalwa tsa bopuopedi Mokwalo wa bopuopedi wa Setswana/Seesemane mo bukeng e le nngwe kgotsa mo seteng e le nngwe ya dintlha.

<p>6</p>	<p>LOLTA 60% Setswana 40% Seesemane</p>	<p>Mabotana a mafoko a bopuopedi, manaane-foko, dikgatiso tsa tikologo le dintlha</p>	<p>Dikwalwa tsa bopuonosi Haloho ya dibukatiro tsa Setswana Haloho ya dibukatiro tsa Seesemane</p> <p>Dikwalwa tsa bopuopedi dingwe tsa dikwalwa tsa bopuopedi tsa Setswana-Seesemane mo bukeng e le nngwe/sete ya dintlha.</p>
<p>7</p>	<p>LOLTA 50% Setswana 50% Seesemane</p>	<p>Mabotana a mafoko a bopuopedi, manaane-foko & dikgatiso tsa tikologo le dintlha</p>	<p>Dikwalwa tsa bopuonosi Haloho ya dibukatiro tsa Setswana Haloho ya dibukatiro tsa Seesemane</p> <p>Dikwalwa tsa bopuopedi dingwe tsa dikwalwa tsa bopuopedi mo bukatirong e le nngwe/sete ya dintlha.</p>

Pontsho 2: Gore dikolo tse di nang le thuto ya bopuopedi ya Setswana-Seesemane le isiXhosa-Seesemane mo sekolong se se di rutang ka bobedi

Barutwana ba le bantsi ba bua Setswana kgotsa isiXhosa jaaka Puo ya Gae (barutwana bangwe ba ka bua tengwana ya Setswana kgotsa SeXhosa).

- Barutabana ba bua Setswana kgotsa isiXhosa jaaka Puo ya Gae
  - Barutabana le barutwana ba dirisa Seesemane ka nakwana e e rileng kwa ntle ga phaposiborutelo.
  - Setswana le isiXhosa ke di **LOLTA** tse di rutiwang mmogo
- mo mophato 6. Seesemane se neelwa jaaka **FAL** go tloga ka mophato 1.

Dikatlanegiso tsa Tsamaiso ya MTBBE: Tsamaiso ya Tiriso ya Go Rutela Gongwe le Thuto ya Bopuopedi

Paakanyetso thuto: Morutabana o tlhoka go tlotlhomisa gore barutwana ba bua puo/dipuo dife. Morago ga moo ba tshwanetse go tlotlhomisa ka kelotlhoko gore ba dirise Setswana kgotsa Seesemane kgotsa isiXhosa kgotsa Seesemane kgotsa tsoopedi le mo dikarolo dife tsa thuto. Seno se botlhokwa go ka thusa barutabana go tlogela go ruta le go katisa ka Seesemane fela le go bontsha go akanya ka bopuontsi ka ga go ruta le go ithuta. Go ka tiisa maemo a dithuto ka go rotloetsa barutabana go fitlhelela le go dirisa mareo a semmuso a Setswana/isiXhosa le Seesemane mo dithutong tsa bona. Kwa bokhutlong, go ka thusa barutabana go baakanyetsa tiriso ya puo mo phaposiborutelong.

Phitlhelelo le tiriso ya dimatheriale:

Barutabana ba ka tlhoka go tsaya ditshwetso ka ga palo ya dimatheriale e e tlhokang go rekiwa mo di **LOLTA** tse di dirisiwang mo phaposiborutelong. Sekai, mo phaposiborutelong ya barutwana ba le 40, dibukathuto tsa saense di le 20 ka Seesemane le dibukathuto tsa saense tse 20 ka Setswana/isiXhosa di ka rekiwa. Gape, manaanefoko a bopuopedi a setegeniki, dithanodi, dikwalwa tsa **LTSM** di ka rekiwa. App e e sa batleng dinewa ka manaanefoko a dipuontsi go kgabaganya dirutwa tsotlhe go ka nna mosola mo seemong seno.

Tlhatlhobo e e tswelletseng le Tlhatlhobo e e tlhomameng:

Abefundisintsapho kunye nabacebisi bagakolodi ba dirutwa ba tlaa tlhoka go baakanyetsa tiriso ya puo mo tlhatlhobong (sk. ditlhatlhobo tsa bopuopedi kgotsa puonngwe) le go laela barutwana gore ba tlhoka go dirisa puo/dipuo tsefe go tsiboga kwa maemong mangwe le mangwe a mophato. Go atlenegisiwa gore Puo ya Gae le Puotlaleletso ya Ntsha di dirisiwe jaaka dipuo tsa tlhatlhobo.

Tiriso ya puo mo

phaposiborutelong (ka barutabana le barutwana): Barutabana ba tshwanetse ba rotloetse barutwana go dirisa didiriswa/mefuta yotlhe ya bona ya puo go dira le go diragatsa bokao. Barutabana gape ba tshwanetse go bontsha tiriso ya puo go dira bokao.

Se se latelang ke sekao sa gore tiriso ya puo e ka akanngwang jang mo maemong a mephato e e farologaneng mo pontshong 2.

Mophato	Tiriso ya puo ka dipereente tse di atlenegisitweng ke DBE	Didiriswa tsa puo tsa tlaleletso	Diphaposi tse di farologaneng tsa thutopedi isiXhosa/Sesotho dibukatiro/LTSM
4	<p>LOLTA 80% isiXhosa/ Sesotho 20% Seesemane</p>	<p>Mabotana a mafoko a puopedi, manaanefoko, dikgatiso tsa tikologo & dintlha</p>	<p>Dikwalwa tsa puonosi Gantsi ke dibukatiro tsa isiXhosa</p> <p>Dikwalwa tsa puopedi Ditema tsa isiXhosa/ Seesemane bo bukeng e le nngwe kgotsa dintlha</p> <p>Dikwalwa tsa puonosi Gantsi ke dibukatiro tsa Sesotho</p> <p>Dikwalwa tsa puopedi Ditema tsa Sesotho/Seesemane mo bukeng e le nngwe le sete ya dintlha</p>
5	<p>LOLTA 70% isiXhosa/ Sesotho 30% Seesemane</p>	<p>Mabotana mafoko a puopedi, manaanefoko, dikgatiso tsa tikologo & dintlha</p>	<p>Dikwalwa tsa puonosi Gantsi ke dibukatiro tsa isiXhosa</p> <p>Dikwalwa tsa puopedi Dingwe tsa isiXhosa/Seesemane tsa puopedi mo bukeng e le nngwe le sete ya dintlha</p>

<p>6</p>	<p>LOLTA 60% isiXhosa/ Sesotho 40% Seesemane</p>	<p>Mabotana a mafoko a puopedi, manaanefoko, dikgatiso tsa tikologo & dintlha</p>	<p>Dikwalwa tsa puonosi Gantsi ke dibukatiro tsa Sesotho</p> <p>Dikwalwa tsa puopedi Dingwe tsa Sesotho/Seesemane mo bukeng e le nngwe kgotsa sete ya dintlha</p>
<p>7</p>	<p>LOLTA 50% isiXhosa/ Sesotho 50% Seesemane</p>	<p>Mabotana a mafoko a puopedi, manaanefoko, dikgatiso tsa tikologo & dintlha</p>	<p>Dikwalwa tsa puonosi Halofo ya mafoko a isiXhosa mo bukatiro, halofo ya mafoko a Seesemane mo bukatiro</p> <p>Dikwalwa tsa puopedi Dikwalwa tsa isiXhosa/ Seesemane, Sesotho /Seesemane, dikwalwa tsa puopedi mo bukeng e le nngwe/ sete ya dintlha</p>

Mo pontsho 2, go atlenegisiwa gore ditšhono tse dintsi jaaka go kgonega di diriwe go tlhakanya barutwana ba ba buang dipuo tse di farologaneng (Setswana le isiXhosa kgotsa nngwe ya dipuo tsa Afrikaborwa). Barutwana ba ka tlhakannngwa mo dithutong tsa Seesemane Puotlaleletso ya Ntliha mme barutwana ba isiXhosa ba ka neelwa Setswana jaaka puotlaleletso ya ntliha kgotsa ya bobedi mme barutwana ba ba buang Setswana ba neelwe isiXhosa

Pontsho 3: Setswana-Seesemane le isiXhosa-Seesemane tiriso ya puopedi e e dirisiwang gongwe mo kगतong ya motheo mme sekolo sa bopuontsi sa Setswana-isiXhosa-Seesemane mo kगतong ya motheo (dikolo dingwe di dirisa MTBBE kwa Kapa Botlhaba)

- Barutwana ba le bantsi ba bua Setswana kgotsa isiXhosa jaaka Puo ya Gae (mme jaaka go tshwanetse, barutwana bangwe ba bua Setswana le isiXhosa ka bobedi ka kitso e e farologaneng)
- Barutwana ba rutiwa ka Setswana kgotsa isiXhosa mo phaposing e e di rutang ka go bapa.
- Mo Mophato 4, barutwana ba ba buang Setswana le isiXhosa ba tlhakantswe mo phaposing e le nngwe.
- Barutabana ba bua Setswana le isiXhosa ka kitso e e farologaneng. Barutabana bangwe ke babui ba Setswana Puo ya Gae mme bangwe ke ba isiXhosa.
- Barutabana le barutwana ba dirisa Seesemane ka nakwana e e rileng kwa ntle ga phaposiborutelo. Setswana le isiXhosa ke di **LOLTA** tse di rutwang mmogo go tloga mo Mophato R go ya go 3, Seesemane se neelwa jaaka FAL go tloga ka mophato 1, mme Setswana le isiXhosa, go tlhakana le Seesemane, ke di **LOLTA** mo phaposiborutelong eo go tloga ka mophato 4.

Dikatlenegiso tsa Tsamaiso ya MTBBE: *Ditsamaiso tsa Bopuontsi tse di Matlhagatlhaga/Obegang*
Paakanyetso thuto: Barutabana ba tlhoka go tsaya ditshwetso tse di tlhabosang tsa gore paakanyetso thuto e tlele go akaretsa jang ditiriso tse di farologaneng tsa puo le go tswakanya dipuo go tswa ka gore maikaelelo ke eng. Seno se botlhokwa go thusa barutabana go dira ka dipuo ka go obega.

Mo pontshong eno, go botlhokwa thata gore barutabana ba buisane le barutabana ba bangwe kgotsa bagakolodi ba dirutwa go tlhotlhomisa mareo le go bona mareo nako e sa le teng pele ga thuto. Dibidio tsa dipuo tse di farologaneng tse di tlhalosang megopolo di tlaa nna botlhokwa thata go thusa barutabana ba ba se nang bokgoni jwa Setswana le isiXhosa. Go tlaa nna mosola fa dibidio di na le mafoko a a tlhalosang ka Setswana,

isiXhosa le Seesemane (fela ga go tlhokege gore e nne mo khoping ya bidio eo). Gape go tlaa letla barutabana go fitlhelela le go dirisa mareo a a kannweng ka Setswana, isiXhosa le Seesemane mo dithutong tsa bona.

Phitlhelelo le tiriso ya

dimatheriale: Barutabana ba ka tlhoka go tsaya ditshwetso ka ga palo ya dimatheriale tse di tlhokang go rekiwa mo di **LOLTA** tse di dirisiwang mo phaposiborutelong. Sekai, mo phaposiborutelong ya barutwana ba le 40, dibukathuto tsa saense di le 20 tsa Seesemane le dibukathuto tsa saense tse 20 ka Setswana di ka rekiwa. Manaane foko a bopuopedi a setegeniki, dithanodi, dikwalwa tsa **LTSM** di ka rekiwa. App e e sa batleng dinewa ka manaane foko a dipuontsi go kgabaganya dirutwa tsotlhe go ka nna mosola mo seemong seno.

Tlhatlhobo e e tseweletseng le Tlhatlhobo e e tlhomameng:

Barutabana le bagakolodi ba dirutwa ba tlaa tlhoka go baakanyetsa tiriso ya puo mo tlhatlhobong (sk. ditlhatlhobo tsa bopuopedi kgotsa puonngwe) le go laela barutwana gore ba tlhoka go dirisa puo/dipuo dife go tsiboga kwa maemong mangwe le mangwe a mophato. Go atlenegisiwa gore Puo ya Gae le Puotlaleletso ya Ntliha di dirisiwe jaaka dipuo tsa tlhatlhobo.

Tiriso ya puo mo phaposiborutelong

(ka barutabana le barutwana): Barutabana ba tshwanetse ba rotloetse barutwana go dirisa didiriswa/mefuta yotlhe ya bona ya puo go dira bokao. Barutabana gape ba tshwanetse go bontsha tiriso ya puo go dira bokao.

Se se latelang ke sekao sa gore tiriso ya puo e ka akangwang jang mo maemong a mephato e e farologaneng mo pontshong 3.

Mophato	Tiriso ya puo ka diperesente tse di atlenegesitsweng ke DBE	Didiriswa tsa puo tsa tlaaleletso	Diphaposi tsa Thuto-Pedi ka dibukatiro/LTSM tsa bopuonosi le bopuopedi
4	<p>LOLTA 80% Setswana isiXhosa 20% Seesemane</p>	<p>Mabotana a puopedi a mafoko, manaane foko, dikgatiso tsa tikologo le dintlha.</p>	<p>Dikwalwa tsa bopuonosi Halofa ya dibukatiro tsa Setswana Halofa ya dibukatiro tsa isiXhosa</p>

			<p>Dikwalwa tsa bopuopedi Dikwalwa tsa bopuopedi tsa Setswana/isiXhosa mo bukeng e le nngwe/sete ya dintlha.</p> <p>Dikwalwa tsa bopuopedi tsa isiXhosa/Seesemane mo ukeng e le nngwe/sete ya dintlha.</p>
5	<p>LOLTA 70% Setswana/ isiXhosa 30% Seesemane</p>	<p>Mabotana a bopuopedi a mafoko, manaanefoko, dikgatiso tsa tikologo le dintlha.</p>	<p>Dikwalwa tsa puonosi Halofo ya dibukatiro tsa Setswana Halofo ya dibukatiro tsa isiXhosa</p> <p>Dikwalwa tsa puopedi Dikwalwa tsa bopuopedi tsa Setswana/Seesemane mo bukeng e le nngwe/sete ya dintlha.</p> <p>Dikwalwa tsa bopuopedi tsa isiXhosa/Seesemane mo bukeng e le nngwe/sete ya dintlha.</p>
6	<p>LOLTA 60% Setswana/ isiXhosa 40% Seesemane</p>	<p>Mabotana a bopuopedi a mafoko, manaanefoko, dikgatiso tsa tikologo le dintlha.</p>	<p>Dikwalwa tsa puonosi Halofo ya dibukatiro tsa Setswana Halofo ya dibukatiro tsa isiXhosa</p> <p>Dikwalwa tsa puopedi Dikwalwa tsa bopuopedi tsa Setswana/Seesemane mo bukeng e le nngwe/sete ya dintlha.</p> <p>Dikwalwa tsa bopuopedi tsa isiXhosa/Seesemane mo bukeng e le nngwe/sete ya dintlha.</p>

<p>7</p>	<p>LOLTA 50% Setswana/ isiXhosa 50% Seesemane</p>	<p>Mabotana a bopuopedi a mafoko, manaanefoko, dikgatiso tsa tikologo le dintlha.</p>	<p>Dikwalwa tsa puonosi Haloho ya dibukatiro tsa Setswana Haloho ya dibukatiro tsa isiXhosa</p> <p>Dikwalwa tsa puopedi Dikwalwa tsa bopuopedi tsa Setswana/Seesemane mo bukeng e le nngwe/sete ya dintlha.</p> <p>Dikwalwa tsa bopuopedi tsa isiXhosa/Seesemane mo bukeng e le nngwe/sete ya dintlha.</p>
-----------------	--	---	--

Pontsho 4: Diphaposi tsa Thuto ya SeAforikanse-Seesemane-Setswana

- SeAforikanse jaaka **LoLT** gotlhe (serutwa sa SeAforikanse Puo ya Gae, serutwa sa Seesemane FAL) mmogo le Seesemane jaaka LoLT (serutwa sa Seesemane Puo ya Gae, SeAforikanse FAL). Go ralala ditrope le ditrotswana tsa magae mme di le go dikolo tsa quintile 1.
- Dikolo tsa maloba tsa thuto ya SeAforikanse tseo ka bantsi di fetogelang kwa Seesemaneng. E ntse e le tsa thuto-pedi, fela ka diphaposi tsa SeAforikanse di fokotsega ka palo ngwaga le ngwaga, fa tsa Seesemane tsone di gola.
- Thuto ya SeAforikanse/Seesemane e ntse e le selo sa go sa tlwaelega kwa metsetoropong fela e diragala le kwa ditrotswaneng le metsemagaeng.
- Kwa bofelong thuto ya gale ya SeAforikanse e ka fedisiwa gotlhelele ka ntlha ya tlhokego ya Seesemane. Ga jaana, bana ba le bantsi (bogolo ba 'mmala') kwa dikolong tseno ba bua Kaaps pele mme ga ba ikamaganye ka ngwao le maitemogelo a dikgwetlo tsa SeAforikanse tse di leng go serutwa sa SeAforikanse Puo ya Gae. Go tsenngwa ga Kaaps jaaka karolo ya puo mo phaposiborutelong e nna tlhokego.
- Gape, batsadi ba le bantsi ba leka go godisa bana ba bona ka go bua Seesemane kwa gae, le fa e le gore bone ba buisana ka SeAforikanse.

- Ntlha nngwe ke gore Seesemane Puo ya Gae jaaka serutwa se atisa go tlhophiwa ke bana ba ba sa buang Seesemane (thata) kwa gae. Bana ba ba buang dipuo tse dintsi mme ba bua mefuta e e farologaneng ka tsela eno, ba itemogela mathata ka mefuta e mebedi ya tlwaelo ya SeAforikanse le Seesemane, mme seno e nne dikgwetlho tse dišwa go barutabana ba ba tlwaetseng diphaposiborutelo tse di laolang ke SeAforikanse le Seesemane Puo ya Gae tsa “tlwaelo”.
- Go na le gape baagi ba malapa a a buang isiXhosa/Sesotho/Setswana ba ba dulang mmogo le malapa a a buang SeAforikanse. Dikolo di tlhoka go bua ka ga mefuta ya dipuo mo baaging gore di kgone go akaretsa bana botlhe. Karolo e nngwe ya puo ya isiXhosa/Sesotho/Setswana e tlaa nna mosola mo baneng.

Dikatlenegiso tsa Tsamaiso ya MTBBE *Ditsamaiso tsa Bopuopedi tse di Matlhagatlhaga/Fetologang*

Paakanyetso thuto: Barutabana ba tlhoka go tsaya ditshwetso tse di tlhabosang tsa gore paakanyetso thuto e tlile go akaretsa jang ditiriso tse di farologaneng tsa puo le go tswakanya dipuo go tswa ka gore maikaelelo ke eng.

Seno se botlhokwa go thusa barutabana go dira ka dipuo ka go fetologa. Mo pontshong eno, go

botlhokwa thata gore barutabana ba buisane le barutabana ba bangwe kgotsa bagakolodi ba dirutwa go tlhotlhomisa mareo le go bona mareo nako e sa le teng pele ga thuto. Dibidio tsa dipuo tse di farologaneng tse di tlhalosang megopolo di ka nna botlhokwa thata go thusa barutabana ba ba se nang bokgoni jwa dipuo tsa SeAforikanse, Setswana le Seesemane. Go tlaa nna mosola fa dibidio di na le mafoko a a tlhalosang ka SeAforikanse, Setswana le Seesemane (fela ga go tlhokege gore e nne mo khoping ya bidio eo). Gape go tlaa letla barutabana go fitlhelela le go dirisa mareo a a kannweng ka seAforikanse, Setswana le Seesemane mo dithutong tsa bone.

Phitlhelelo le tiriso ya dimatheriale:

Barutabana ba ka tlhoka go tsaya ditshwetso ka ga palo ya dimatheriale tse di tlhokang go rekiwa mo di **LOLTA** tse di dirisiwang mo phaposiborutelong. Mo phaposiborutelong ya barutwana ba le 40, sekao, dibukathuto tse 10 tsa saense ka SeAforikanse, dibukathuto tse 20 ka Setswana tsa saense le dibukathuto tsa saense tse 40 ka Seesemane di ka rekiwa. Gape, manaanefoko a bopuonosi le bopuopedi tsa setegeniki, dithanodi, le dikwalwa tsa **LTSM** di ka rekiwa. App e e sa batleng dinewa ka manaanefoko a dipuontsi go kgabaganya dirutwa tsotlhe go ka nna mosola mo seemong seno.

Tlhatlhubo e e tswelletseng le Tlhatlhubo e e tlhomameng:

Barutabana le bagakolodi ba dirutwa ba tlaa tlhoka go baakanyetsa tiriso ya puo mo tlhatlhubong (sk. ditlhatlhubo tsa bopuopedi kgotsa puonngwe) le go laela barutwana gore ba tlhoka go dirisa puo/dipuo tsefe go tsiboga kwa maemong mangwe le mangwe a mophato. Go atlenegisiwa gore Puo ya Gae le Puotlaleletso ya Ntsha di dirisiwe jaaka dipuo tsa tlhatlhubo.

Tiriso ya puo mo phaposiborutelong (ka barutabana le barutwana): Barutabana ba tshwanetse ba rotloetse barutwana go dirisa didiriswa/mefuta yotlhe ya bona ya puo go dira bokao (sekao, Kaaps). Barutabana gape ba tshwanetse go bontsha tiriso ya puo go dira bokao.

sekao sa gore tiriso ya puo e ka akanngwang jang mo maemong a mephato e e farologaneng mo pontshong 4 ke seno.

Mophato	Tiriso ya puo ka diperesente tse di atlenegisitweng ke DBE	Didiriswa tsa puo tsa tlaleletso	Diphaposi tsa Thuto-Pedi ka dipuo tse di farologaneng le dibukatiro/LTSMS tsa bopuopedi
4	LOLTA 80% SeAforikanse le 20% Seesemane 80% Seesemane le 20% SeAforikanse 80% Setswana le 20% Seesemane	Mabotana a bopuopedi a mafoko, manaane-foko, dikgatiso tsa tikologo le dintlha.	Dikwalwa tsa puonosi Haloho ya dibukatiro tsa SeAforikanse Haloho ya dibukatiro tsa Seesemane Haloho ya dibukatiro tsa Setswana Dikwalwa tsa puopedi Dikwalwa tsa bopuopedi tsa SeAforikanse/Seesemane mo bukeng e le nngwe/sete ya dintlha. Dikwalwa tsa bopuopedi tsa Setswana/ Seesemane mo bukeng e le nngwe/sete ya dintlha.

<p>5</p>	<p>70% SeAforikanse le 30% Seesemane 70% Seesemane le 30% SeAforikanse</p> <p>70% Setswanale 30% Seesemane</p>	<p>Mabotana a bopuopedi a mafoko, manaanefoko, dikgatiso tsa tikologo le dintlha.</p>	<p>Dikwalwa tsa puonosi Halofo ya dibukatiro tsa seAforikanse Halofo ya dibukatiro tsa Setswana</p> <p>Dikwalwa tsa bopuopedi tsa seAforikanse/Seesemane mo bukeng e le nngwe/sete ya dintlha. Dikwalwa tsa bopuopedi tsa Setswana/ Seesemane mo bukeng e le nngwe/sete ya dintlha. Dikwalwa tsa bopuotharo</p>
<p>6</p>	<p>LOLTA 60% SeAforikansee 40% Seesemane 60% Seesemane le 40% SeAforikanse 60% Setswana le 40% Seesemane</p>	<p>Mabotana a bopuopedi a mafoko, manaanefoko, dikgatiso tsa tikologo le dintlha.</p>	<p>Dikwalwa tsa puonosi Halofo ya dibukatiro tsa SeAforikanse Halofo ya dibukatiro tsa Setswana</p> <p>Dikwalwa tsa puopedi Dikwalwa tsa bopuopedi tsa SeAforikanse/Seesemane / sete ya dintlha. Dikwalwa tsa bopuopedi tsa Setswana/ Seesemane mo bukeng e le nngwe/sete ya dintlha. Dikwalwa tsa bopuotharo</p>

7

Diphaposi tsa Thuto-pedi tsa SeAforikanse/ Seesemane di kopantshitswe. 50%
SeAforikanse ba 50%
Seesemane 50%
Setswana le 50%
Seesemane Barutwana ba ka kopantshiwa ka Seesemane jaaka diphaposi tsa serutwa

Mabotana a bopuopedi a mafoko, manaanefoko, dikgatiso tsa tikologo le dintlha.

Dikwalwa tsa puonosi
Haloho ya dibukatiro tsa SeAforikanse
Haloho ya dibukatiro tsa Setswana

Dikwalwa tsa puopedi
Dikwalwa tsa bopuopedi tsa SeAforikanse/Seesemane / sete ya dintlha. Dikwalwa tsa bopuopedi tsa Setswana/ Seesemane /sete ya dintlha.

Re leboga Zenex Foundation, Nelson Mandela Institute le Old Mutual ka go kgonagatsa tihagiso ya diphamfolete tseno. Di rulagantswe ke Soraya Abdulatief, Xolisa Guzula, Ntombizanele Mahobe, Carolyn McKinney, Nadeema Musthan, Margie Probyn, Brian Ramadiro, Robyn Tyler, Zola Wababa, Peter Pluddemann.

**E ranolotswe ke Lorato Trok
Motlhami wa Phamfolete ke Phumle April**